

วิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา

AN ANALYSIS OF BUDDHIST ART ON STUCCO DEVA IN LANNA

อำนาจ ขัดวิชัย*

Amnat Khadvichai

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย “เรื่องวิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเทวดาในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาการสร้างเทวดาปูนปั้นในพุทธศิลป์กรรมล้านนา 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา

แนวคิดเทวดาในพระพุทธศาสนา พบว่า เทวดา คือ สัตว์ชนิดหนึ่งที่ได้กระทำกรรมที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง 5 เทวดาจัดเป็นสัตว์ประเภทมีกายละเอียด ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัย พ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยดีตกรรม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจัดเทวดาอยู่จำพวกโอปปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเอง

การสร้างเทวดาปูนปั้นในพุทธศิลป์กรรมล้านนา พบว่า ลักษณะการสร้างงานประติมากรรมเทวดาปูนปั้นล้านนาเป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการสร้างรูปทรง 2 มิติและ 3 มิติ มีปริมาณ มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยใช้วัสดุชนิดต่างๆ วัสดุใช้สร้างสรรค์งานประติมากรรม กลายเป็นตัวกำหนดการสร้างผลงาน ความงามประติมากรรม เกิดจากแสงและเงา ที่เกิดขึ้นในผลงานการสร้างงานประติมากรรมทำได้ 4 วิธี คือ งานประติมากรรมการปั้น งานประติมากรรมการแกะสลัก งานประติมากรรมการหล่อ งานประติมากรรมการประกอบขึ้นรูป แต่การสร้างเทวดาส่วนใหญ่จะใช้การปั้น เพราะสร้างสรรค์ได้ง่ายกว่าวิธีอื่นๆ

วิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา พบว่า ศิลปะเทวดาปูนปั้นในพระพุทธศาสนาปัจจุบันนั้นเป็นการสร้างสรรค์งานเชิงพุทธศิลป์กรรมชั้นสูงซึ่งจะให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ผู้สร้างนั้นจะต้องมีบทบาทสำคัญในการพัฒนางานเชิงพุทธศิลป์กรรมให้ก้าวหน้าและมีคุณภาพ เพราะผู้สร้างสรรค์งานจะมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นอยู่ในจิตใจ นอกจากนั้นผู้สร้างสรรค์งานต้องมีความเชี่ยวชาญในงานศิลปะประเภทนั้นๆ ตลอดจนความเข้าใจในหลักและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ศาสนา จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานให้ยิ่งใหญ่และมีคุณค่า คุณสมบัติเหล่านี้แตกต่างไปจากผู้สร้างงานศิลปะที่ไม่มีความเชี่ยวชาญที่สร้างงานศิลปะเพื่อสนองตอบความนึกคิดของตนเองเป็นหลัก แต่ผู้สร้างงานเชิงพุทธศิลป์กรรมจึงมิใช่ของง่ายที่จะสร้างขึ้น ซึ่งจะต้องพึงพาเหตุปัจจัยและองค์ประกอบมากมาย โดยการนำอดีตมารับใช้ปัจจุบัน

* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำสำคัญ: เทวดาปูนปั้น, พุทธศิลปกรรม, ล้านนา

ABSTRACT

The thesis entitled of 'An analysis of Buddhist Art on Stucco deva in Lanna' three objectives: 1) to study the concept of deva in Buddhism, 2) to investigate the creation of stucco deva in Lanna Buddhist art and 3) to analyze the creation of stucco deva in Lanna Buddhist art.

Regarding the concept of deva in Buddhism, it found that the deva is a kind of animal that has done good deeds when it is human being, the results of good actions led them to be born as divine beings. All divine beings have special qualities in themselves, such as the body is beautiful, radiant and bright when appearing, being happy and enjoying with sensual pleasures. In addition, the deva has the heavenly prosperity such as an accomplishment of the body and spontaneously born creatures.

The creation of stucco deva in Lanna Buddhist art, found that the creation of Lanna Buddhist arts on stucco deva is a work of art displayed by creating 2-dimensional and 3-dimensional shapes. It has volume, weight and space in the air. Artists have used various materials to create sculptures and those materials have become the identification of art work. The beauty of the sculpture is caused by light and shadow. It can be done in 4 ways: molding, carving, casting and forming, but most of the deva are made of molding, because it is easier to create than other methods.

Regarding the creation of stucco deva in Lanna Buddhist art, showed that at present, the art of stucco in Buddhism is the creation of Buddhist art by using advanced techniques. In order to make the successful art work, the creators need to play the important role in development of the Buddhist art work to advance and quality. The creator must have faith in Buddhism. In addition, the creator must have expertise in that type of art. as well as the understanding of the doctrine of Buddhism and Buddhist philosophy, therefore, the creators will be able to create the great and valuable work. The aforementioned qualities show how difference from the creators of the art that do not have the expertise or create art to respond their own ideas. However, the creation of Buddhist art is not an easy thing to create. The creator must rely on many factors and elements by using the stories bringing the past to serve the present.

Keywords: Stucco Deva, Buddhist art, Lanna.

บทนำ

พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาและบอกว่าเทวดามีหลายชั้น ทั้งเทพที่เป็นชั้นกามาพจร และเทพชั้นพรหม มีคุณธรรมพื้นฐานแตกต่างกันไปตามลำดับ¹ สถานที่อยู่ของเทพเหล่านั้น ได้แก่ เทวภูมิ หรือโลกสวรรค์ ซึ่งบุคคลจะไปเกิดที่สวรรค์นั้น ต้องเป็นผู้เคยทำบุญไว้ด้วยการประพฤติกรรมที่เป็นกุศลทั้งทางกาย วาจา และใจ การเกิดในภูมิที่เป็นสุคติหรือทุคติ ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า มีได้ด้วยการกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ประพฤติปฏิบัติกันมา ซึ่งเป็นการได้รับผลที่เกิดจากกรรม คือ การกระทำของตนเอง มิใช่ได้ด้วยการอ้อนวอนและการดลบันดาลของสิ่งใด ดังพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”² “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แล้วและประณีต” “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชัวย่อมได้รับผลชั่ว” “เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นมารดา มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อเราทำกรรมใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตามเราต้องได้รับผลของกรรมนั้นเสมอ” กรรม คือ การกระทำของมนุษย์และสัตว์ต่างๆ เมื่อทำแล้วผู้กระทำจะได้รับผลกรรมอันนั้น ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว ผลดีนั้นเกิดจากการประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เมื่อทำแล้วจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า จากหลักฐานที่แสดงถึงเรื่องของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์และพระไตรปิฎกนั้นเป็นส่วนสำคัญต่อความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเพราะคติความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่เมื่อยามทำบุญ ก็คือ การอธิษฐานให้ได้รับสิ่งที่ดี จนกระทั่งขอให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีสวรรค์ เป็นต้น

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นได้จำแนกเทวดาออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) สมมติเทพ หมายถึง เทพโดยสมมติ ได้แก่พระราชเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ล้วนจัดเป็นสมมติเทพ (2) อุบัติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้าง สูงบ้าง ตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา และ (3) วิสุทธิเทพ หมายถึงพระอรหันต์ผู้จิตปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอ และยอมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย วิสุทธิเทพนี้มีจิตใจที่สูงกว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเทพเพราะว่าท่านมีคุณธรรมสูงกว่านั้น

ในงานปูนปั้นล้านนาเป็นศิลปะและการออกแบบในกลุ่มงานหัตถศิลป์ประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะเด่นที่เกิดจากจิตศรัทธา ความคิด และความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ผลงานเหล่านี้เป็นลักษณะของประติมากรรมที่เน้นความประณีตสวยงามและมีการประยุกต์ใช้ตกแต่งสถานที่ต่างๆ นอกเหนือจากศาสนสถาน โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน เป็นจังหวัดในล้านนา ที่มีช่างฝีมือกลุ่มหนึ่งคือ “ช่างปูนปั้น” ทำหน้าที่สร้างสรรค์งานลวดลายปูนปั้นรูปแบบต่างๆ เพื่อประดับบริเวณซุ้มประตูทางเข้า หน้าบันอุโบสถ บริเวณองค์เจดีย์ และบันไดของวัดต่างๆ โดยเฉพาะวัดที่มีชื่อเสียงหรือเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายนั้น มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ลวดลายปูนปั้นที่ประดับมักมีความประณีต สวยงามมาก ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถ และจินตนาการด้านหัตถศิลป์ของช่างเหล่านั้น ช่างปูนปั้นเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการปั้นลวดลายได้อย่างหลากหลาย มีความประณีตสวยงาม และแฝงด้วยความเชื่อต่างๆ มีการสืบทอดความคิดจากรุ่นหนึ่งสู่อีก

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 471.

² พระไพศาล วิสาโล, **พระธรรมปิฎก กับอนาคตของพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2542), หน้า 118.

รุ่นหนึ่ง นับว่าเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์เฉพาะตัวในการปั้นลวดลาย ถือเป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างผลงานทัศนศิลป์ของล้านนา ความคิดสร้างสรรค์นี้ เป็นกระบวนการคิดที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน นอกจากนี้ความคิดสร้างสรรค์ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมให้มนุษย์รู้จักกระบวนการคิด³ เพื่อนำไปสู่การสร้างผลงานศิลปะและการออกแบบแขนงต่างๆ แต่การศึกษานั้นต้องเกิดจากการวิเคราะห์ (Analysis) และการวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) แบบกระบวนการทางวิชาการสมัยใหม่ จะทำให้เกิดการสังเคราะห์ (Synthesis) ให้เกิดการสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่และการนำเสนอเนื้อหาของงานวิจัยชิ้นนี้ในรูปแบบเชิงวิชาการ จะทำให้กระบวนการศึกษาการสร้างเทวดาปูนปั้นในล้านนานั้นไม่บิดเบือนไปจากวัตถุประสงค์เดิม

งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้ศึกษาต้องการจะมุ่งหาคำตอบและคำอธิบาย เกี่ยวกับการสร้างเทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนาซึ่งมีส่วนประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาแนวคิดเทวดาในพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองการสร้างเทวดาปูนปั้นในล้านนา โดยสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาส่วนแรกและส่วนที่สองนำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการวิเคราะห์การสร้างเทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา เพื่อเป็นการเชื่อมโยงภูมิปัญญาการสร้างงานพุทธศิลป์ในอดีต นำไปสู่การสร้างสรรคงานทัศนศิลป์ในปัจจุบันที่สะท้อนถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาอันเป็นแก่นของศิลปวัฒนธรรมล้านนา ตลอดจนให้เป็นสื่อสร้างสำนึกและความศรัทธาของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องเทวดาปูนปั้นนั้น ผู้สนใจส่วนใหญ่มักจะศึกษาในด้านวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการศึกษาเรื่องเทวดาปูนปั้นในแง่ของศิลปกรรมนั้นยังไม่มีผู้ศึกษาโดยเฉพาะ ด้วยเหตุผลนี้ในการศึกษาเรื่องการสร้างเทวดาปูนปั้นเชิงศิลปกรรมล้านนา โดยจะศึกษาจากศิลปะสาขาประติมากรรมในแขนงต่างๆ และประเด็นต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านที่ทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องเทวดาปูนปั้น ตลอดจนความคิดเห็นจากการที่เกี่ยวกับการสร้างเทวดาปูนปั้นอย่างกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น ยังจะเป็นประโยชน์ในการเป็นแนวทางการศึกษาเรื่องศิลปะกับศาสตร์แขนงอื่นสืบไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเทวดาในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการสร้างเทวดาปูนปั้นในพุทธศิลป์กรรมล้านนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์ (Interview) เชิงลึกตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

³ ภาณุพงศ์ จงขานสิทธิ์, ความคิดสร้างสรรค์ด้านการออกแบบลวดลายปูนปั้นของช่างปูนปั้นในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน, (เชียงใหม่: คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ, 2556), หน้า 68.

1. ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
2. ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจาก หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับการสร้างงานพุทธศิลป์กรรมในล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเทวดาปูนบ้าน
3. ลงพื้นที่ภาคสนามและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
4. นำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษา การสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและนำมาสังเคราะห์วิพากษ์ แยกแยะ จัดเป็นหมวดหมู่ความรู้ในเรื่องการสร้างเทวดาปูนบ้านเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา
5. สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในเรื่องวิเคราะห์เทวดาปูนบ้านเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเทวดาในพระพุทธรูปศาสนา 2) เพื่อศึกษาการสร้างเทวดาปูนบ้านในพุทธศิลป์กรรมล้านนา 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เทวดาปูนบ้านเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา ให้ผลการวิจัย ดังนี้

จากการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แนวคิดเทวดาในพระพุทธรูปศาสนาผลสรุปว่า

เทวดา หมายถึง สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความดีที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุขเล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง 5

คำว่า เทว หรือเทวดา คำว่า เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ทั้งหมด ดังข้อความในคัมภีร์จุฬินทเทศที่ได้อธิบายไว้ว่า เทวดาน นั้นมีความหมายว่า อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปรีพาชก เป็นเทวดาของ พวกปรีพาชก สาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต ไฟเป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต พระทัก ขิโนยผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย จะเห็นได้ว่า ความหมายของการเป็นเทวดานั้น จะขึ้นอยู่กับการนับถือของมนุษย์เป็นหลัก

แนวคิดเรื่องกำเนิด 4 นี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากว่า จุดเริ่มต้นแห่งชีวิตที่สำคัญ อีกประการหนึ่งอันเชื่อมโยงกับความเป็นเทวดาคือ โยนิ ได้แก่ กำเนิดแบบชนิดของการเกิด อันบ่งบอกถึงความเป็นมาของสัตว์ประเภทต่าง ๆ เทวดาจัดเป็นสัตว์ประเภทมีกายละเอียด ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัย พ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยอดีตกรรม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจัดเทวดาอยู่จำพวกโอปปาติกะ คือ

สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเอง ตามหลักในกำเนิด 4 คือ 1. ฌตชะ 2. ชลาพุชะ 3. สังเสทชะ 4. โอปปาติกะ ตามหลักพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นในคัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ได้ระบุประเภทของเทวดาเอาไว้ 3 ประเภทคือ 1. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี 2. อุปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้น กามาพจร 6 ชั้น มีชั้น จาคุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย 3. วิสุทธิเทพ คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตซึ่งนิสาพทั้งหลาย และตามความเชื่อของมนุษย์ที่เชื่อกันว่ายังมีเทวดาอยู่บนโลกมนุษย์อยู่อีกถึง 3 แบบได้แก่ ภูมิเทวดา รุกขเทวดา และอากาศเทวดา ที่เรียกกันแบบนี้ก็เป็นเพราะว่าเทวดาเหล่านี้ อาศัยอยู่ในสถานที่ที่มีความแตกต่างกันออกไป อาทิเช่น ภูมิเทวดา จะอาศัยตามสถานที่ต่างๆ เช่น เจดีย์ ศาลา บ้าน เนินดิน จอมปลวก ประเภทที่สอง รุกขเทวดา เทวดาประเภทนี้จะอาศัยอยู่ตามต้นไม้ และประเภทสุดท้าย อากาศเทวดา เทวดาประเภทนี้อยู่อาศัยในอากาศ

ลักษณะและแนวคิดของเทวดา พบว่าสัตว์ทั้งหลายที่ต้องเกิดมีแก่เทวดาและมนุษย์ ย่อมมีเป็นเรื่องธรรมดา ถึงแม้ว่าเทวดาจะเป็นผู้อยู่ในโลกทิพย์ก็ตาม ก็ย่อมไม่พ้นกฎแห่งธรรมชาติดังนั้นไปได้ ซึ่งจะแบ่งลักษณะออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1. การอุปติของเทวดา คือ การที่มนุษย์ทั้งหลายซึ่งรวมทั้งสัตว์โลก ที่ได้ก่อสร้างบุญกุศลเอาไว้ บุญกุศล นั้นก็จะนำส่งให้มาอุปติเกิดในเทวโลกสรวงสวรรค์ 2. การจุติของเทวดา คือ การเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เทวดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ย่อมต้องมีการจุติหรือการตายไปจากสวรรค์เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย 3. การปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย ตามระดับจิตของสัตว์นั้นๆ 4. อายุของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น คือ ภาพภูมิของเทวดาตามความเชื่อของศาสนาพุทธนั้น เชื่อว่ามีอยู่ 6 ชั้นสูงขึ้นมาจากโลกมนุษย์ที่เรียกว่าสรวงสวรรค์ โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้น กามาพจร 6 ชั้น รูปาพจร 6 ชั้น และอรุปาพจร 4 ชั้น

หลักธรรมที่เป็นแนวปฏิบัติ หรือหลักปฏิบัติที่เป็นเหตุให้มนุษย์ธรรมดาสามัญ ได้รับผลของการประพฤติปฏิบัติอันเป็นที่ตั้งงามที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นเทวดา ประกอบไปด้วยหลักธรรมดังนี้ 1. ทวารธรรม 2. บุญกิริยาวัตถุ 3. กุศลกรรมบถ 4. วัตถุประสงค์ 7 5. สัมปทา 5 6. เทวตานุสสติ 7. การบำเพ็ญบุญ 3 อย่าง ได้แก่ ให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

จากการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การสร้างเทวดาปูนปั้นในพุทธศิลปกรรมล้านนา ผลสรุปว่า

คำว่า ช่างในพุทธศาสนาเถรวาทมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ผลงานเป็นอย่างมาก อาทิเช่น ช่างเขียนที่มีชื่อเสียง ย่อมได้รับการฝึกหัดมาอย่างดีในสมัยโบราณ ผู้ที่ต้องการจะเป็นช่างเขียน ต้องเริ่มต้นด้วยการฝึกหัดงานในสำนักช่างเขียน มีครูที่เป็นพระหรืออภิวาส ผู้ฝึกหัดคงเริ่มด้วยการปรนนิบัติรับใช้ครู จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ อันเป็นงานง่าย ๆ ก่อนที่จะฝึกเขียนภาพ เมื่อเริ่มมีฝีมือเป็นช่างฝึกหัดได้ครูก็เริ่มปล่อยให้แสดงฝีมือจนชำนาญมีชื่อเสียงแล้วจึงออกไปรับงานแสดงฝีมือเอง รายที่ไปไกลๆ เลยตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่ที่นั่น และเริ่มมีลูกมือ ลูกศิษย์ลูกหาฝึกฝนกัน จนได้ช่างเขียนรุ่นต่อๆ มา ในที่สุดกลายเป็นสกุลช่างตามท้องถิ่นนั้นๆ สืบเนื่องกันเป็นทอดๆ เช่นเดียวกับช่างที่สร้างรูปเทวดาไม่ว่าจะศาสนาใดก็จะคล้ายคลึงกันในด้านกาถ่ายทอดวิชา แต่จะแตกต่างกันที่รูปลักษณะของเหล่าเทวดานั้นเอง ทางศาสนาพราหมณ์ เหล่าเทพก็จะมีรูป

สัตว์ในตำนานต่างๆ เข้ามาปะปน ส่วนในศาสนาพุทธก็จะเป็นเทพทางความเชื่อ เช่น ยักษ์ เทวดาพนมหัตถ์ เทวดายืนตามประตู เป็นต้น

งานช่างศิลป์ไทยนั้นเป็นผลงานศิลปะการแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของคนในชาติ ที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่วัฒนธรรมและค่านิยมของคนไทยผ่านการแสดงออกทางงานประณีตศิลป์ในแขนงต่างๆ หากกล่าวในความหมายที่เฉพาะเจาะจงนั้นงานช่างศิลป์ไทยจึงอาจหมายถึงผลงานที่รังสรรค์ขึ้นด้วยความประณีตบรรจงภายใต้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของไทย อันแฝงไว้ด้วยแนวคิดและความงดงามอ่อนช้อยทางศิลปะทั้งเพื่อการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในชีวิตและเพื่อแสดงความซึ่งอารมณ์ความรู้สึกแห่งความเป็นไทย ศิลปกรรมไทยมีความประณีตอ่อนหวานตามพื้นเพลักษณะนิสัยของคนไทยนับเฉพาะศิลปะตามแบบจารีตประเพณี ส่วนใหญ่พบว่าจะมีความเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา หรืออาจกล่าวได้ว่า ศิลปะไทยส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนาอันมุ่งผลต่อความรู้สึกของผู้คนในชาติให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ พัฒนาการของงานพุทธศิลปกรรมล้านนา คือ เป็นการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์ เป็นผู้สร้างสรรค์ สุนทรียภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิด และการรังสรรค์ ที่แสดงออกมาในรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ในความงดงาม ความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะเทือนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รัก ไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็นต้น

ส่วนของงานช่างศิลป์อีกแขนงหนึ่งที่น่าสนใจในการประดับตกแต่งศาสนสถานวัดวาอารามได้แก่ “งานปูนปั้น” อันมีความสำคัญควบคู่กันไปกับงานประดับกระจกนิยมใช้ในการประดับตกแต่งศาสนสถาน ตลอดจนนิยมทำเป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากศาสนสถานส่วนใหญ่นิยมก่อสร้างด้วยอิฐและศิลาแดงจึงเหมาะกับการปูนปั้นในรายละเอียดของการประดับตกแต่งและยังเป็นเทคนิคที่ช่างไทยล้านนามีความคุ้นเคย วัสดุหาได้ง่ายในแต่ละท้องถิ่น และมีความงามคงทน ดังนั้น จึงปรากฏงานปูนปั้นประดับตามโบราณสถานในสมัยต่างๆ เรื่อยมา งานปูนปั้นถือเป็นงานศิลปกรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏมีมาช้านานรวมไปถึงในวัฒนธรรมล้านนา

งานปูนปั้นล้านนา คือ ลายตกแต่งประดับประดาสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาหรือแม้แต่อาคารบ้านเรือนด้วยงานปูนปั้นซึ่งในภาษาคำเมืองของคนภาคเหนือเรียกว่า “สะท่ายจีน” ซึ่งมีส่วนผสมของปูนขาว ทรายละเอียดผสมกับน้ำมันละหุ่งบางส่วนก็ใช้น้ำมันตั้งอิ้วแทน แล้วแต่สูตรของช่างแต่ละกลุ่มเช่นในลึบส่วนอาจมีปูน 8 ส่วนทรายละเอียด 1 ส่วนและน้ำมันละหุ่ง 1 ส่วน โดยทั่วไปช่างจะนำส่วนผสมเหล่านี้มาตำในครกกระเดื่องจนหน่ยตัวคือไม่เหลวหรือแข็งเกินไป ทดลองในน้ามานี้เป็นก้อนเล็กๆ แล้วบีบดู หากไม่แตกก็ถือเป็นใช้ได้ ปูนปั้นดังกล่าวนี้ โดยปกติจะมีเนื้อละเอียดกว่าปูนฉาบ การตกแต่งด้วยลายปูนปั้นนี้น่าจะเป็นการนำเข้าจากอินเดียพร้อมกับการรับพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน

ลักษณะการสร้างงานประติมากรรมปูนปั้นล้านนา (Sculpture in lanna) เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการสร้างรูปทรง 2 มิติ และ 3 มิติ มีปริมาณ มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยใช้วัสดุชนิดต่างๆ วัสดุใช้สร้างสรรค์งานประติมากรรม กลายเป็นตัวกำหนดการสร้างผลงาน ความงามประติมากรรม เกิดจากแสงและเงา ที่เกิดขึ้นในผลงานการสร้างงานประติมากรรมทำได้ 4 วิธี คือ

1. งานประติมากรรมการปั้น (Casting) เป็นการสร้างรูปทรงจากวัสดุที่เหนียว อ่อนตัว และยึดจับตัวกันได้ดี วัสดุที่นิยมมาใช้ในการปั้น ได้แก่ ดินเหนียว ดินน้ำมัน ปูน แปะ ชีผึ้งกระดาษ หรือ ชีเลี้ยงผสมกาว เป็นต้น

2. งานประติมากรรมการแกะสลัก (Caving) เป็นงานสร้างรูปทรง 3 มิติ จากวัสดุที่แข็ง เปราะ โดยอาศัยเครื่องมือ ซึ่งวัสดุที่นิยมใช้แกะ ได้แก่ ไม้ หิน กระจก แก้ว ปูนพลาสติก เป็นต้น

3. งานประติมากรรมการหล่อ (Molding) เป็นการสร้างจากวัสดุที่หลอมตัวได้ และกลับแข็งตัวโดยอาศัยแม่พิมพ์ ซึ่งสามารถทำให้เกิดผลงานที่เหมือนกันทุกประการตั้งแต่ 2 ชิ้นขึ้นไป วัสดุที่นิยมนำมาใช้หล่อ ได้แก่ โลหะ ปูน แปะ แก้ว ชีผึ้ง ดิน เรซิน พลาสติก เป็นต้น

4. งานประติมากรรมการประกอบขึ้นรูป (Construction) เป็นการสร้างรูปทรง 3 มิติ โดยนำวัสดุต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วยกันและยึดติดกันด้วยวัสดุต่าง ๆ การเลือกวิธีการสร้างสรรค์งานประติมากรรมขึ้นอยู่กับวัสดุที่ต้องการใช้

ส่วนการสร้างรูปทรงประติมากรรมนั้นมีการบวนการใช้วัสดุและวิธีสร้าง สามารถแบ่งประเภทของงานประติมากรรมได้ 3 ประเภท คือ 1. ประติมากรรมปูนปั้นแบบนูนต่ำ (Bas Relief) 2. ประติมากรรมแบบนูนสูง (High Relief) 3. ประติมากรรมแบบลอยตัว (Round Relief) การสร้างประติมากรรมล้านานนั้นจะมีลักษณะรวมและข้อกำหนด สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะกฎเกณฑ์เฉพาะ ประติมากรรมของล้านานนั้นได้รับความบันดาลใจและสืบต่อประเพณีนิยมจากศิลปะอินเดียลักษณะของเทพเทวดาชั้นต่าง ๆ สัตว์หรือต้นไม้ เช่น สัตว์ป่าหิมพานต์ก็เป็นไปตามข้อกำหนดที่มีในจักรวาลวิทยา หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการกำหนดลักษณะพระพุทธรูปหรือเทวรูปหรือเทวดาปูนปั้นของอินเดียนั้นถูกกำหนดไว้แน่ชัด เช่น 1. หลักเกณฑ์เรื่อง มุทรา หรือทศกิริยา ที่แสดงปางต่าง ๆ รวมทั้งหลักเกณฑ์การจัดท่าทางของพระกร พระหัตถ์ พระขงฆ์ และพระบาทซึ่งทำให้เกิดความหมาย 2. หลักเกณฑ์เรื่อง ภัค คือหลักเกณฑ์การแสดงอิริยาบถของพระพุทธรูปและเทวรูปเทวดาปูนปั้น เช่น โดยการบิดเบี้ยวพระเศียร พระวรกาย และส่วนล่างของพระวรกาย เพื่อแสดงความหมายของลักษณะต่างๆ ให้เห็นได้ชัดขึ้น และเพิ่มความสง่างามอีกด้วย ทั้งนี้ได้อาศัยท่าทางของนาฏศิลป์เข้าช่วย หลักเกณฑ์ ภัค ของพระพุทธรูปมีน้อยกว่ารูปเคารพของศาสนาฮินดู เพราะพระพุทธรูปอยู่ในลักษณะ ทำนิ่ง ส่วนรูปเคารพทั่วไปอาทิเช่น เทวดาปูนปั้น เป็นท่าเคลื่อนไหว แต่เทวดาปูนปั้นในศิลปะไทยล้านานได้เลียนแบบภัคของเทวรูปฮินดูบ้างเป็นบางองค์ 3. หลักเกณฑ์ คุณะ หรือคุณลักษณะโดยเป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดลักษณะให้เหมาะสมเช่น พุทธรูปปางสมาธิก็ต้องให้มีลักษณะดูแล้วเกิดความรู้สึกจิตใจสงบ

2. ศิลปินจึงมีอิสระในการสร้างสรรค์รายละเอียดและสุนทรีย์ต่างๆ ของตนได้ตามความบันดาลใจของตน แม้ว่าประติมากรรมของล้านานจะได้แบบอย่างมาจากศิลปะอินเดียก็ตามแต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก็ได้วิวัฒนาการเป็นรูปแบบของล้านานขึ้น ดังได้ตั้งข้อกำหนดเป็นลักษณะพระพุทธรูปและเทวดาปูนปั้นเป็นของตัวเองขึ้น นับได้ว่าเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นบนแผ่นดินล้านานนี้ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาตลอดก็ตามแต่ก็ได้ปรับแต่งให้เกิดรูปแบบทางศาสนาในอุดมคติของตัวเองและส่งผลให้เกิดรูปแบบทางศิลปะเฉพาะตัวขึ้นแบบล้านานจนถึงทุกวันนี้

3. ลักษณะทางสุริยาภาพเนื่องจากประติมากรรมของล้านานนั้น เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งมีลักษณะและกฎเกณฑ์เฉพาะกำหนดไว้ในพระคัมภีร์อย่างละเอียด รวมทั้งลักษณะทาง

ชีวภาพของพระพุทธรูปหรือเทวรูป (เทวดาปูนปั้น) เนื่องด้วยประติมากรรมเหล่านี้ สร้างขึ้นเป็นตัวแทนสำหรับเคารพบูชาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่สำหรับเทวดาที่สร้างไว้เพื่อประดับจะไม่มีการแกะสลักมากมายข้อกำหนดในลักษณะกฎเกณฑ์เฉพาะดังได้กล่าวแล้วเป็นพื้นฐานสำคัญที่บ่งชี้ความงามของประติมากรรมนั้น ฉะนั้นความงามทั้งทัศนภาวะและเป็นไปตามข้อกำหนดลักษณะต่างๆ ตามตำราและสร้างสรรค์ได้งดงามแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่เพียงพอ คือ ยังต้องมีองค์ประกอบของสัจธรรมที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมนั้นแสดงออกมาด้วยจึงจะได้สุริยะภาพที่สมบูรณ์

การสร้างประติมากรรมปูนปั้นในสมัยโบราณปูนปั้นล้านนานั้นจะใช้ปูนขาวผสมทรายละเอียดเป็นหลักและผสมกับสิ่งอื่นอีก เช่น “สะต่ายจีน” ซึ่งเป็นภาษาเหนือแปลว่า “ปูนปั้น” ยังผสมน้ำมันอีกเล็กน้อยหมักทิ้งไว้จนน้ำตัวแล้วจึงนำมาปั้น ช่างทางด้านนาได้มีการใช้วิธีการปั้นประติมากรรมปูนสูง โดยปั้นเป็นชั้นบางๆ ประมาณไม่เกิน 1 นิ้วขึ้นมาเป็นชั้นๆ และในส่วนสำคัญ คือ หน้า ทรงอก และไหล่ ซึ่งแต่ละชั้น ปูนจะได้รับการปั้นแต่งอย่างประณีตเหมือนกับเป็นรูปสำเร็จขั้นสุดท้าย ประติมากรรมเหล่านี้เมื่อบางส่วนกะเทาะออกในปัจจุบัน ทำให้ดูเหมือนว่าได้เคยมีการปั้นซ่อมมาก่อน วิธีการเช่นนี้จะเกี่ยวกับความยึดถือทางศาสนามากกว่าความจำเป็นทางเทคนิค ส่วนสูตรปูนปั้นโบราณมีมากมายหลากหลายสูตร เกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาค

จากการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 วิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลปกรรมในล้านนา ผลสรุปว่า

เทวดาปูนปั้นในพระพุทธศาสนาเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมศาสนา ความเชื่อส่วนตนของศิลปินผู้สร้างในมุมมองของภาพตามจินตนาการที่ได้สัมผัสขึ้นมา ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปว่าศิลปะเทวดาปูนปั้นนั้นมีรูปแบบเป็นของชาวล้านนาในอดีตและปัจจุบัน ดังนี้

1. เทวดาปูนปั้นทางพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของคนในล้านนานั้นได้ใช้ประติมากรรมเป็นสื่อ จากความเชื่อที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ที่สามารถสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และสามารถนำมาใช้ในการสร้างสรรค์เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิด ความพึงพอใจ ความภูมิใจ ส่วนใหญ่จะเน้นเกี่ยวกับรูปเคารพทางศาสนาและความเชื่อ ดังเช่นคนล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับเทวรูปหรือเทวดาปูนปั้น จึงใช้ประติมากรรมเป็นสื่อแสดงออกจากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ทำสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นให้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางศิลปะ เช่น ดิน หรือปูน เป็นส่วนผสมในการสร้างสรรค์งานเป็นต้น ซึ่งสามารถพบเห็นจากในวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในอดีตที่ได้กำเนิดขึ้นมา จากการศึกษาพบว่ามีการสร้างขึ้น ในล้านนาและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ปัจจุบันยังปรากฏในฐานะเทวดาปูนปั้นคู่บ้านคูเมืองอยู่หลายสถานที่เช่น เทวดาปูนปั้นประดับเจดีย์วัดเจ็ดยอดพระอารามหลวง เทวดาประดับหอไตร วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และเทวดาปูนปั้นประดับเจดีย์ วัดจามเทวี วัดหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้น

2. เทวดาปูนปั้นทางพระพุทธศาสนาแบบเป็นการใช้ความรู้ทางประสบการณ์ ความสามารถทางฝีมือที่สร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าทางพุทธศิลป์ และคุณค่าทางอารมณ์ของมนุษย์ ซึ่งแต่ละสถานที่ แต่ละท้องถิ่นก็จะมีส่วนที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมและความเชื่อทางประเพณี วัฒนธรรม เป็นสำคัญ แต่ละท้องถิ่นก็มีพุทธศิลปกรรมที่โดดเด่นไม่เหมือนกัน สำหรับล้านนาในปัจจุบันจะมีอิทธิพลด้านความเชื่อที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ อิทธิพลของพม่า ด้วยเหตุผลที่ล้านนามีอาณาเขตติดต่อกัน อีกประการก็คือในสมัยของพระเจ้า

บุเรงนอง อาณาจักรล้านนาเสียเอกราชให้แก่พม่า และอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ายาวนานถึง 200 กว่าปี แต่ด้วยพม่าและล้านนาต่างก็นับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้มีความรู้สึกเป็นมิตรต่อกัน ขนบธรรมเนียม ประเพณีพม่าผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมล้านนาเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามงานสร้างเทวดาปูนปั้นนั้นก็มีการเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาของทั้งสองมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบันตามความเชื่อจากอดีตที่ผ่านมา

ช่างหรือศิลปินชาวเชียงใหม่และล้านนา ได้นำเอาแนวคิดอิทธิพลซึ่งถือเป็นความบันเทิงใจในเบื้องต้นนั้นมาสร้างเป็นรูปแบบใหม่ขึ้นมา ลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมในเมืองเชียงใหม่และล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏหลักฐานอยู่อย่างชัดเจนในช่วงยุคทองของศิลปวัฒนธรรม เชียงใหม่และล้านนา คือ ในช่วงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชถึงพระเมืองแก้ว ได้กลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นไปในที่สุดและยังได้แพร่กระจายอิทธิพลทางศิลปกรรมประติมากรรมไปสู่ดินแดนต่างๆ ในล้านนาอย่างกว้างขวางอีกด้วย ซึ่งอิทธิพลเหล่านี้ก็ยังได้มีการสืบทอดกันอย่างแพร่หลายและมีการดูแลรักษาเทวดาปูนปั้นในเขตโบราณสถาน มีการปฏิบัติงานเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อบรรพบุรุษหรือญาติผู้ใหญ่ของชาวล้านนา เป็นการแสดงความเคารพคารวะอ่อนน้อมต่อมรดกต่อเทวดาปูนปั้นในเขตโบราณสถานเหล่านั้นจำเป็นต้องปฏิบัติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเทวดาปูนปั้นนั้นก็ถือเป็นวัตถุชิ้นหนึ่งที่เปรียบเสมือนกับแหล่งโบราณสถานต่างๆ ที่สำคัญบนแผ่นดินล้านนา

เทวดาปูนปั้นในพระพุทธศาสนาปัจจุบันนั้นเป็นการสร้างสรรค์งานเชิงพุทธศิลปกรรมชั้นสูงซึ่งจะให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ผู้สร้างงาน (ช่าง ศิลปิน ฯลฯ) นับว่าต้องมีบทบาทสำคัญในการพัฒนางานเชิงพุทธศิลปกรรมให้ก้าวหน้าและมีคุณภาพ เพราะผู้สร้างสรรคงานจะมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นอยู่ในจิตใจ นอกจากนี้ผู้สร้างสรรคงานต้องมีความเชี่ยวชาญในงานศิลปะประเภทนั้นๆ ตลอดจนความเข้าใจในหลักและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ศาสนา จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานของตนให้ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าที่สุดเท่าที่จะทำได้ คุณสมบัติเหล่านี้แตกต่างไปจากผู้สร้างงานศิลปะสมัยใหม่ที่สร้างงานศิลปะเพื่อสนองตอบความนึกคิดของตนเองเป็นหลัก แต่ผู้สร้างงานเชิงพุทธศิลปกรรมจึงมีใจของง่ายที่จะสร้างขึ้น ซึ่งจะต้องพึ่งพาเหตุปัจจัยและองค์ประกอบมากมาย โดยการนำอดีตมารับใช้ปัจจุบัน

ผลงานที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาปัจจุบันและความสามารถในการเป็นช่างนั้นนับว่าเป็นหัวใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะทุกแขนง เพราะช่างทุกสาขาจะต้องนำความคิดมาถ่ายทอดออกมาด้วยการวาด การเขียน กำหนดรูปแบบ หรือร่างแบบ ให้เห็นเค้าโครง ก่อนที่จะนำไปสร้างสรรค์งานจริง ไม่ว่าจะเป็น ช่างไม้ ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างมุก ฯลฯ ช่างทุกคนต้องอาศัยการวาด การเขียน มีขั้นตอนการดำเนินงานอันเกิดจากความรู้สึกความประทับใจ ความเลื่อมใส ศรัทธาต่อบรรพบุรุษพระพุทธศาสนา สิ่งปรากฏออกมาจึงแสดงในด้านคุณธรรม ความดี ความเจริญก้าวหน้า ในทางปัญญา ความคิดของช่างเขียน ผู้สร้างสรรคตั้งแต่ครั้งอดีตสิ่งเหล่านี้ช่างผู้สร้างสรรคงานประติมากรรมเทวดาปูนปั้นล้านนาจึงต้องมียุคปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 1 ภาพลายเส้นเทวดาปูนปั้นล้านนา⁴

พรตาสันจา ตามเอกสารของนักทอผ้าไหมล้านนา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระธาตุดอยสุเทพเมืองเชียงใหม่

เทวดาโพธิ์ ตามรูปปั้นที่สร้างขึ้นโดยช่างพระพุทธรูปที่ อ. เวียงแก่น จ. เชียงใหม่ ตามเอกสารของนักทอผ้าไหมล้านนา

พรตาสันจาตามเอกสารของนักทอผ้าไหมล้านนา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระธาตุดอยสุเทพเมืองเชียงใหม่

พรตาสันจาตามเอกสารของนักทอผ้าไหมล้านนา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระธาตุดอยสุเทพเมืองเชียงใหม่

ภาพประกอบที่ 2 ภาพการคัดลอกลายเส้นเทวดาปูนปั้นล้านนาพร้อมสมัย⁵

⁴ พรศิลป์ รัตนชูเดช, ภาพลายเส้นพุทธศิลป์ล้านนา

การอภิปรายผล

การวิจัย เรื่อง วิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์กรรมในล้านนา เป็นศึกษาเพื่อวิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลป์ล้านนา สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

การสร้างงานประติมากรรมปูนปั้นล้านนา (Sculpture in lanna) เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการสร้างรูปทรง 2 มิติ และ 3 มิติ มีปริมาณ มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยใช้วัสดุชนิดต่างๆ วัสดุใช้สร้างสรรคงานประติมากรรม กลายเป็นตัวกำหนดการสร้างผลงาน ความงามประติมากรรม เกิดจากแสงและเงา ตามจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสังฆรักษ์ศุภณัฐ ภูริวิฑฒโน (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่องคุณค่าของศิลปะปูนปั้นภายในวัดตามการรับรู้ของคนในจังหวัดลำปาง จากการศึกษาพบว่า ศิลปะปูนปั้นแสดงถึงออกถึงความสามารถและภูมิปัญญาของผู้สร้าง โดยใช้ภูมิปัญญาที่ตนเองหรือบรรพบุรุษสืบต่อกันมา นำมาสอดแทรกความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนความเชื่อ และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของรูปปริศนาธรรม หรือรูปทรงแปลกๆ เรื่องราวต่างๆ โดยส่วนใหญ่มีคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา การสร้างสรรคงานศิลปะปูนปั้น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านศาสนา และภาพสัตว์ต่างๆ ที่นำมาปั้นประกอบกับเทวดา เช่น ยักษ์ พระอิศวร พระอินทร์ พระพรหม พระนารายณ์ สัตว์ในนวนิยายในป่าหิมพานต์ การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของศิลปะปูนปั้น สามารถสรุปได้ 6 ด้าน

⁵ อำนวย ขัตติชัย, ลายเส้นองค์เทวดาประดับหอไตรวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

ด้วยกัน คือ ด้านศิลปกรรม ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรม ด้านสถาปัตยกรรม ด้านวรรณกรรม และด้านวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรม ของศิลปะปูนปั้น อันก่อให้เกิดเป็นมูลค่าหรือราคาในการสร้างสรรค์งานปูนปั้น โดยได้กำหนดแนวทางในการสร้างมูลค่าไว้ 3 ด้าน ดังนี้ ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว การสร้างรายได้ การฝึกอบรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของปฤถิต แสงสว่าง (2541) เรื่องการศึกษาคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทยตามทัศนะของผู้เชี่ยวชาญงานปูนปั้นและนักศึกษาโปรแกรมวิชาศิลปศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตในสถาบันราชภัฏ ผลการวิจัยปรากฏว่า 1. ผู้เชี่ยวชาญงานปูนปั้นส่วนใหญ่แสดงทัศนะว่า ศิลปะปูนปั้นจัดเป็นศิลปะแบบประเพณีไทยใช้ประดับสถาปัตยกรรมและประติมากรรมประเภทต่างๆ งานปูนปั้นที่มีความสวยงามมากคือ งานปูนปั้นที่วัดนางพญา จังหวัดสุโขทัย วัดเขานันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี และวัดไถ่ จังหวัดลพบุรี ศิลปะปูนปั้นไทยมีคุณค่ามากที่สุด ในด้านความงาม (ด้านรูปแบบ การจัดองค์ประกอบ และการถ่ายทอดความรู้สึก) ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่สำคัญ ในด้านภูมิปัญญาของศิลปินช่างปูนปั้นที่สร้างงานได้สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ และคุณค่าในด้านที่สะท้อนถึงมรดกทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อและแนวคิดตามพุทธศาสนาในประเทศไทย 2. นักศึกษาศิลปศึกษาส่วนใหญ่มีความคิดเห็นด้วยต่อคุณค่าขอศิลปะปูนปั้นไทยทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านศิลปกรรม ด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ด้านภูมิปัญญาของช่างปูนปั้น ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านคติความเชื่อและขนบนิยม ผู้เชี่ยวชาญงานปูนปั้นและนักศึกษาศิลปศึกษาได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ศิลปะปูนปั้นไทยเป็นศิลปะที่ควรอนุรักษ์และสืบทอด ควรมีการนำเข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยให้มีการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และเน้นการสอนให้เห็นคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทยเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ชื่นชม และมีความตระหนักในการที่จะอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยฉบับนี้ มุ่งศึกษาการวิเคราะห์เทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลปกรรมในล้านนา เป็นการศึกษาเชิงเอกสารอาจจะเป็นประโยชน์ในฐานะข้อมูลที่เป็นความรู้พื้นฐานสำหรับผู้สนใจจะศึกษา ว่าวิธีการสร้างเทวดาปูนปั้นเชิงพุทธศิลปกรรมในล้านนาจะศึกษาได้ในมิติไหนบ้าง ในวิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาบ้างแล้วในบางส่วนในเบื้องต้น ฉะนั้นถ้าหากมีผู้วิจัยอื่นได้ทำการศึกษาวิจัย ก็ควรจะมีการศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบความเชื่อถือ ศรัทธาของช่างในยุคสมัยอดีตกับช่างในยุคสมัยปัจจุบันว่ามีความคิด ความเชื่อถือ ศรัทธาในการสร้างเทวดาปูนปั้นเชิงพระพุทธรูปแตกต่างกันอย่างไร เพื่อนำความรู้ที่ได้มาตอบโจทย์ให้กับผู้ที่ต้องการศึกษาในอนาคต

2) ควรมีการศึกษารูปแบบ ความเชื่อ ของเทวดาประดับในลักษณะต่างๆ ตามวิถีพุทธ เนื่องจากเทวดาในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของความเชื่อ ที่ส่งผลต่อการสักการะ และการเคารพบูชาตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งพบมากในสังคมไทยปัจจุบัน อาทิเช่น เทวดาถือดาบ เทวดาถือหนังสือ เทวดาอุ้มทารก เป็นต้น เพื่อนำมาใช้ประโยชน์พื้นฐานการสร้างสรรค์ผลงานที่มีการร่วมกันแบบล้านนาร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ. **งานปั้นปูน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2549.
- เจลิยว ปิยะชน. **ประติมากรรมเทวดาและกนิหระแห่งล้านนา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ปราง. 2540.
- พระมหาสมศักดิ์ สุธนรัตนโน (สุวรรณรัตน์). "เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท". **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2542.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2546.
- พระไพศาล วิสาโล. **พระธรรมปิฎก กับอนาคตของพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด. 2542.
- ภาณุพงศ์ จงซานสิทธิ. **ความคิดสร้างสรรค์ด้านการออกแบบลวดลายปูนปั้นของช่างปูนปั้นในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน**. เชียงใหม่: คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ. 2556.
- ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. "งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง". **งานวิจัย**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2541.
- มัย ตะติยะ. **ประติมากรรมพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: เอมีเทรดดิ้ง. 2549.
- สอน สุพรรณ. **ปูนปั้นเทวดา ผนังวิหารเจ็ดยอด**. เชียงใหม่: ลานธรรม. 2558.
- สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะภาคเหนือ: ตรีภูมูไชย-ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. 2538.